

قالب‌های شعر فارسی

شاعران و آثار شاخص	توضیحات	شکل هندسی قافیه (نظام قافیه)	قالب
<p>قصیده‌سرایان: سنایی غزنوی، ناصر خسرو مسعود سعد سلمان، سیف فرغانی، ملک‌الشعرا بهار، مهرداد اوستا.</p> <p>شعرهای بیداد ظالمان از سیف فرغانی، دماوندیه از ملک‌الشعرا بهار در این قالب سروده شده‌اند.</p> <p>سنایی غزنوی اولین بار موضوعات عرفانی را در قصیده وارد کرد.</p>	<p>شعری که اولین مصراع آن با مصراع‌های دوم بیت‌های دیگر هم‌قافیه است.</p> <p>تعداد بیت‌های قصیده معمولاً بیش از پانزده بیت است و تا هفتاد بیت و بیشتر نیز می‌رسد. (محدودیتی ندارد).</p> <p>اجزای قصیده:</p> <p>(۱) تغزل (تشبیب): مقدمه قصیده است با مضامینی چون عشق یا توصیف طبیعت (برخی از قصیده‌ها مثل «بیداد ظالمان» در فارسی (۱)، تغزل ندارند).</p> <p>(۲) تخلص: بیت یا ابیاتی که رابط میان تغزل و تنه اصلی است.</p> <p>(۳) تنه اصلی: مقصود اصلی شاعر است با محتوایی چون مدح، رثا (مرثیه)، پند و اندرز و عرفان و حکمت.</p> <p>بیت اول قصیده را مطلع و بیت پایانی را مقطع می‌گویند.</p> <p>(۴) شریطه: دعا برای جاودانگی ممدوح است که در پایان قصیده به صورت شرط می‌آید.</p>	<p style="text-align: center;">◆ _____ ◆ _____</p> <p style="text-align: center;">◆ _____</p> <p style="text-align: center;">◆ _____</p> <p style="text-align: center;">◆ _____</p> <p style="text-align: center;">◆ _____</p> <p style="text-align: center;">◆ _____</p> <p style="text-align: center;">◆ _____</p> <p style="text-align: center;">◆ _____</p> <p style="text-align: center;">◆ _____</p> <p style="text-align: center;">◆ _____</p> <p style="text-align: center;">◆ _____</p> <p style="text-align: center;">◆ _____</p>	قصیده
<p>از غزل‌سرایان گذشته: سعدی، مولوی، حافظ، خواجه کرمانی، بیدل دهلوی، عراقی، صائب تبریزی و از غزل‌سرایان معاصر: شهریار، رهی معیری، سایه، سلمان هراتی، قیصر امین‌پور را می‌توان نام برد.</p> <p>فرخی یزدی، میرزاده عشقی، عارف قزوینی و ملک‌الشعرا بهار غزل‌های اجتماعی سروده‌اند.</p>	<p>غزل شعری است که از نظر آرایش قافیه مثل قصیده است ولی در تعداد بیت‌ها و محتوا و درون‌مایه با قصیده تفاوت دارد. غزل‌ها معمولاً از پنج تا پانزده بیت هستند. موضوع و درون‌مایه غزل، عشق و عرفان است ولی از مشروطه به بعد مسائل سیاسی و اجتماعی (آزادی، وطن، بیزاری از ظلم و...) نیز به حوزه غزل راه یافت. این قالب برای بیان عواطف و احساسات انسانی به کار می‌رود. تخلص در غزل به معنای آوردن «نام شاعرانه» در بیت آخر است.</p>	<p style="text-align: center;">◆ _____ ◆ _____</p> <p style="text-align: center;">◆ _____</p> <p style="text-align: center;">◆ _____</p> <p style="text-align: center;">◆ _____</p> <p style="text-align: center;">◆ _____</p> <p style="text-align: center;">◆ _____</p> <p style="text-align: center;">◆ _____</p> <p style="text-align: center;">◆ _____</p>	غزل
<p>از قطعه‌سرایان گذشته: انوری، ابن یمین و از معاصران: پروین اعتصامی و ایرج میرزا هستند.</p> <p>شعر «مست و هشیار» را پروین اعتصامی در این قالب سروده‌است.</p>	<p>قطعه شعری است که فقط مصراع‌های زوج آن هم‌قافیه‌اند و حداقل دو بیت است ولی تا بیست بیت و بیشتر نیز می‌رسد.</p> <p>موضوع و درون‌مایه قطعه‌ها اغلب مطالب اخلاقی و اجتماعی و تعلیمی است.</p> <p>قطعات وحدت موضوع دارند؛ یعنی تمام بیت‌های آن محور یک موضوع سروده می‌شوند.</p>	<p style="text-align: center;">◆ _____</p> <p style="text-align: center;">◆ _____</p> <p style="text-align: center;">◆ _____</p> <p style="text-align: center;">◆ _____</p> <p style="text-align: center;">◆ _____</p> <p style="text-align: center;">◆ _____</p>	قطعه
<p>ویس و رامین فخرالدین اسعد گرگانی، شاهنامه خمسه نظامی، مثنوی مولوی، منق‌الطیر عطار هفت اورنگ جامی، حمله حیدری باذل مشهدی در این قالب سروده شده‌اند. از شاعران معاصر علی معلم و حمید سبزواری مثنوی‌سرا هستند.</p>	<p>شعری که هر بیت آن قافیه‌ای جداگانه دارد و حداقل دو بیت است. مثنوی مناسب‌ترین قالب برای سرودن داستان‌ها و مطالب طولانی است، زیرا محدودیت بیت ندارد.</p> <p>درون‌مایه‌های مثنوی: (۱) اخلاقی و تعلیمی (مثل بوستان سعدی) (۲) حماسی (شاهنامه) (۳) عاشقانه (خسرو و شیرین نظامی) (۴) عارفانه (مثنوی مولوی و منق‌الطیر عطار)</p>	<p style="text-align: center;">◆ _____ ◆ _____</p> <p style="text-align: center;">■ _____ ■ _____</p> <p style="text-align: center;">× _____ × _____</p> <p style="text-align: center;">● _____ ● _____</p> <p style="text-align: center;">* _____ * _____</p>	مثنوی

ترجیع‌بند		<p>شعری مرکب از چند بخش (بند) که هر بخش قافیه‌ای جداگانه دارد و یک بیت تکراری پس از هر بخش، بندها را به هم پیوند می‌دهد.</p> <p>درون‌مایهٔ ترجیع‌بند بیشتر عشق و عرفان است.</p> <p>ترجیع‌بند وحدت موضوع دارد یعنی در کل شعر یک مطلب واحد مطرح می‌شود.</p> <p>در ترجیع‌بند «اقلیم عشق» بیت:</p> <p>که یکی هست و هیچ نیست جز او / وحده لا اله الا هو در پایان هر بند شعر عیناً تکرار شده‌است.</p>	<p>ترجیع‌بند «اقلیم عشق» از هاتف اصفهانی، معروف‌ترین شعر در این قالب است.</p> <p>فرخی سیستانی و سعدی نیز در این قالب طبع آزمایی کرده‌اند.</p>
ترکیب‌بند	<p>شکل هندسی قافیه‌ها مثل ترجیع‌بند است ولی بیت پیوند دهندهٔ بندها، غیر تکراری است.</p>	<p>شعری که از نظر آرایش قافیه مثل ترجیع‌بند است با این تفاوت که بیت آخر هر بخش متفاوت است.</p> <p>درون‌مایهٔ ترکیب‌بند: مدح، توصیف، عشق و عرفان و رثا (مرثیه) است.</p>	<p>ترکیب‌بند جمال‌الدین عبدالرزاق در ستایش پیامبر و ترکیب‌بند محتشم کاشانی در رثای سیدالشهدا از معروف‌ترین شعرها در این قالب هستند.</p>
رباعی		<p>شعری که از چهار مصراع تشکیل می‌شود و قافیه در همهٔ مصراع‌ها به جز مصراع سوم یکسان است. (مصراع سوم نیز می‌تواند هم قافیه باشد).</p> <p>وزن هر مصراع با عبارت «لاحول و لا قوة الا بالله» هماهنگ است. درون‌مایهٔ رباعی‌ها عارفانه، عاشقانه یا فلسفی است. رباعی مناسب‌ترین قالب برای ثبت لحظات زودگذر شاعرانه است.</p>	<p>عطار، مولوی، بابا افضل کاشانی رباعی سروده‌اند ولی مشهورترین رباعیات سرودهٔ خیام نیشابوری است.</p> <p>از معاصران قیصر امین‌پور نیز یک دفتر رباعی دارد.</p>
دو بیتی (ترانه)	<p>شکل هندسی قافیه همانند رباعی است.</p>	<p>دو بیتی از نظر تعداد بیت‌ها و قرار گرفتن قافیه مثل رباعی است ولی از نظر وزن و محتوا با آن تفاوت دارد. وزن هر مصراع دو بیتی «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» است. هر مصراع دو بیتی با هجای کوتاه شروع می‌شود ولی مصراع‌های رباعی با هجای بلند آغاز می‌شوند. درون‌مایهٔ دو بیتی معمولاً عارفانه و عاشقانه است. نام دیگر دو بیتی، «ترانه» است.</p>	<p>از دو بیتی‌سرایان معروف: باباطاهر عریان همدانی و فایز دشتستانی را می‌توان نام برد.</p>
چهارپاره (دو بیتی پیوسته)		<p>شعری که از تعدادی دو بیتی هم‌وزن و هم‌معنی تشکیل می‌شود و معمولاً مصراع‌های دوم هر دو بیت با هم قافیهٔ یکسان دارند.</p> <p>این قالب ادبی از مشروطه به بعد ابداع شد و رواج یافت و شاعران آن را برای بیان موضوعات غنایی، سیاسی و اجتماعی به کار گرفتند.</p>	<p>ملک‌الشعراى بهار، رشید یاسمی، فریدون توللی، فریدون مشیری چهارپاره سروده‌اند.</p> <p>شعر «در امواج سند» را دکتر مهدی حمیدی در این قالب سروده‌است.</p>
مسمط		<p>شعری که از چند بخش یا رشته (معمولاً چهار تا هشت مصراع) پدید می‌آید و هر بخش قافیه‌ای جداگانه دارد ولی آخرین مصراع هر بخش با آخرین مصراع بخش‌های دیگر هم‌قافیه است.</p> <p>درون‌مایهٔ مسمط بیشتر تغزل، مدح و مسائل ملی و میهنی است.</p>	<p>منوچهری دامغانی (قرن ۵) بنیان‌گذار این قالب است.</p>
شعر نو		<p>شعرهایی با مصراع‌های نامساوی است.</p> <p>انواع شعر نو: (۱) شعر آزاد (نیمایی): وزن دارد ولی جای قافیه در آن مشخص نیست.</p> <p>(۲) شعر سپید: وزن ندارد ولی آهنگ دارد و جای قافیه نیز در آن آزاد است.</p> <p>(۳) شعر موج نو: وزن و آهنگ ندارد (تفاوت آن با نثر در تخیل شاعرانه است. این شعر به دشواری و پیچیدگی معروف است).</p>	<p>بنیان‌گذار شعر نو علی اسفندیاری (نیمایوشیخ) است.</p> <p>اخوان ثالث، فروغ فرخزاد، سهراب سپهری قیصر امین‌پور و دکتر شفیعی کدکنی شعرهای آزاد (نیمایی) سروده‌اند.</p> <p>احمد شاملو، موسوی گرمارودی و طاهره صفارزاده شعرهای سپید دارند و احمدرضا احمدی نیز شعر موج نو سروده‌است.</p>